

Универзитет у Београду
Филозофски Факултет
одељење за историју

Дипломски рад

тема: Београдски листови Политика и Борба о маспоку

Ментор: проф. др Љубодраг Димић

Студент: Слађан Сташевић

Београд, септембар, 2018

Садржај:

Предговор.....	3
❖ Увод.....	5
❖ Десета седница ЦК СКХ и случај Жанко.....	12
❖ Од десете седнице ЦК СКХ до Карађорђева.....	20
❖ Обрачун у Карађорђеву.....	23
❖ Закључак.....	25
❖ Коришћени извори и литература.....	27

Предговор

Циљ овог рада је да се прикаже слика која је креирана у јавности приликом дешавања Хрватског пролећа. Фокус мог рада биће виђење београдске јавности на смену челника Маспока све праћено кроз штампу ова два листа из тог периода. Ово су савремени извори из тог периода, извори примарног карактера које треба са посебном пажњом проучити како би се уочиле околности које су довеле до појаве и смене Маспока. Хронолошки оквир рада биће везан за период који почиње средином шездесетих година а суштински ће бити усмерен ка анализи и разјашњавању догађаја из 1971. Данас постоје разна тумачења и гледишта на догађаје из 1971. Године у смислу одговора на питања какав је покрет био Маспок, да ли је то националистички, сецесионистички, сепаратистички или само либерални покрет који је тежио модернизацији КПЈ а у оквиру тога и саме Хрватске

Треба почети од догађаја везаних за либерализацију на нивоу целокупне Југославије који су почели од средине шездесетих година са посебним освртом на либералне захтеве у Хрватској. Захтеви за либерализацију КПЈ и тиме самог режима добили су свој епилог у сменама српског и хрватског руководства почетком седамдесетих година. Дневни листови као режимска гласила битно могу разјаснити ставове и одлуке самог режима као и додатно разјаснити разлоге за кључне поступке режима који се осликавају у смени челника Маспока.

Дневни лист Борба је био режимско и партијско гласило, које креирало слику у јавном мњењу по инструкцијама самог партијског врха о чему говори и чињеница да је сама КПЈ основала овај лист још 1922. године. Док се у писању Политике може осетити извесна доза непристрасног професионализма. О теми пишу сами непосредни актери догађаја као што су Латинка Перовић и Мико Трипало чија су дела коришћена у овом раду. Латинка Перовић је значајна као извор зато што се у њеном делу провлачи синтеза њених размишљања, ставов и сећања, које оне поткрепљује чланцима из Борбе, те тако у многоме олакшава истраживање. Коришћени и други извори као што су стенографски записи са седница од 1966. до 1972. Како се у стенографским записима воде белешке готово из дана у дан веома су поуздане и одају веома интересантне детаље. Генеза маспока као скуп докумената такође даје опширан увид у стање ствари. Такође је веома значајна зато што може поткрепљује тврдње које су произашле из других извора. Стручно је све праћено кроз Историју српске државности професора доктора Љубодрага Димића. Ова књига је веома детаљна и даје добар општи преглед датог периода. Веома се лако могу препознати кључни догађаји и њихови узроци последице.

У *Уводу* се говори о самим шездесетим годинама које су креирале атмосферу у земљи која је произвела маспок. У овом поглављу се приказује однос унутар државе између самих република. Приказује се њихов однос међусобних несугласица и изражава се јасан сукоб унитаристичко-централистичке тенденције са федралним или чак конфедералним становништем. Наредно поглавље *Случај Жанко и Десета седница*

ЦК СК Хрватске идеално приказује приказује почетак и смер у коме ће се кретати догађаји до краха маспока.

Сукоб са Жанком који је почео због коментара уперених против бујања хрватског национализма које кулминирало сукобом о природи хрватског језика. Као последица дешавања око самог Жанка у наредном периоду наступа бујање национализма у самој Хрватској и изостанка реакције хрватског руководства због држања пасивне улоге која је приказана у поглављу *Од Десете седнице до обрачуна у Карађорђеву*. Завршно поглавље *Обрачун у Карађорђеву* приказује реакцију самог Тита у часу када је он осетио да је јединство државе угрожено.

Увод

Да би се разумела сама природа догађаја везаних за маспок потребно је вратити се пар година назад и видети у каквом је амбијенту живела југословенска држава непосредно пре маспока.

Југославија се почетком шездесетих година нашла у убрзаном привредном расту. У периоду (1958-1964) друштвени производ повећан је за 80 %. Пољопривредна производња порасла је 40% у овом периоду а национални доходак по становнику повећавао се годишње по стопи од 7,6 %. Извоз је повећан за 121% а увоз за 98%.¹

Највише због пораста личних доходака на површини је био обезбеђен социјални мир и задовољство становништва на првом месту обичног „малог човека“. Модел самоуправљања био је кључан у формирању таквог осећаја, како у самој земљи тако и у иностранству. Привид где „мали човек“ о свему сам одлучује преко радничких савета а у стварности о свему одлучује Партија, био је модел који је југословенску државу представио свету као обећану земљу, где се дешавају крупне промене примамљиве нарочито за друге земље, пре свега земље несврстаних.

Обезбеђени социјални мир на површини крио је апсолутну другачију слику испод површине. Реалност испод површине била је таква да је долазило до несугласица између република око расподеле инвестиција и доходака. Сам спољашњи дуг земље премашио је почетком шездесетих година 1,1 милијарду долара. Истина у том моменту дуг није био толико велики ако се узму у обзир нека његова каснија стања као што су 1974. година када он износи 3,6 милијарди или 1980 када је његова висина чак 20 милијарди долара. У моменту о коме говоримо довољно је рећи да он има тенденцију даљег раста, пре свега због учешћа страних улагања у државне пројекте са 40% а у инвестицијама које Федерација врши по републикама са 66%.²

Овакво стање обезбеђено је промашеним инвестицијама нескладним увозом у односу на потребе привреде, као и расипништвом на локалним нивоима и растућом тенденцијом република да се затварају саме у себе, без вођења рачуна о интересима шире југословенске заједнице већ само о својим личним интересима.

¹ Латинка Перовић, *Затварање круга-исход расцепа 1971-1972*, Сарајево, 1991, стр. 31.

² Љубодраг Димић, *Историја српске државности, Србија у Југославији*, Нови Сад 2001, стр. 369

На политичком плану дешавања шездесетих година су веома интензивна. Приступа се преобликовању саме Федерације и иде се ка њеној децентрализацији што се јасно види кроз низ дешавања почевши од доношења новог Устава и преобликовања имена земље 1963, преко отварања националног питања на VIII конгресу СКЈ (децембар 1964), кроз привредну реформу средином 1965. кроз Брионски пленум и смену Александра Ранковића 1966, закључно са доношењем на првом месту, уставних амандмана 1967-8, затим амандмана 1971. године и на крају последњег Устава из 1974. године. Поменути догађаји до 1971. године битно ће утицати на атмосферу и стварање маспока и његових захтева као и на реакције тиме изазване како у Хрватској тако и Србији. Устав из 1974. године биће покушај режима да смири страсти и обезбеди дугорочно стабилно функционисање Федерације.³

Устав из 1963. године био је нека врста привременог компромиса две струје у врху Партије. Једна струја унитаристичко-централистичка била је за јединствену централистичку Федерацију којом се управља из центра Паартије. Ову политику заступали су пре свега кадрови из Србије али и из других република. Друга струја чији су заговорници били за децентрализацију, за право народа на самоопредељење, за већу самосталност и веће ингеренције република била је заговорник будућег конфедералног уређења Федерације. Заговорници овакве политике били су пре свега словеначки кадрови на чели са Едвардом Кардељом. Смена Александра Ранковића шефа Службе државне безбедности-УДБЕ у лето 1966. године значиће пораз централистичке струје.⁴

По Уставу од 7. априла 1963. године држава је дефинисана као савезна држава, добровољно уједињених и равноправни народа и социјалистичка демократска заједница заснована на власти радног народа и самоуправању.⁵ Територија државе означена је као јединствена и сачињена од република.

Републике су постале политичко-територијални оквир у којем радни народ тежи да оствари друштвено самоуправљање при чему има аутономију усмеравања привредних и друштвених токова унутар заједнице. Територијалне границе република нису могле бити мењане без њиховог личног пристанка односно пристанка њиових републичких скупштина. На подручјима са посебним националним саставом

³ Љ. Димић, нав.дело, стр.378

⁴ Исто, стр.392

⁵ Исто, стр.377

републике су могле организовати покрајине. На овом месту треба имати у виду Војводину и Косово и Метохију које јесу дефинисане као друштвено политичке заједнице у саставу републике Србије, али се овде ишло на готово изједначавање у правима као и на избацавање дела назива „Метохија“ из имена покрајине.⁶ Овако почиње да фигурира АП Косово што је амандманима из 1967-8 и потврђено. Овакву дефиницију Устава прихватила је и Народна скупштина Србије 9 априла 1963 године доношењем Устава СР Србије. 10 и 13 априла донети су статuti аутономних покрајина. Организа̀вија власти у покрајинама била је истоветна републичкој.⁷

На Осмом конгресу СКЈ који се одржавао у периоду од 7. до 13. децембра 1964. године први пут након рата, јавно је на дневни ред дошло национално питање. Овде су биле изношене тезе да „бирокуратско-унитаристичке снаге“ гуше интегритет република, да спутавају њихово организовање, да се противе било каквој децентрализацији република од савезног центра, да се противе подели средстава акумулираних у савезним фондовима, самим републикама. Другим речима, бирокуратски-централизам био је изједначен са великодржавним хегемонизмом и национализмом. Велика овлашћења самог савезног центра спутавала су развој република и покрајина јер је „радном народу“ онемогућена пуна самостална и равномерна расподела остварених тековина самоуправања и поред повећане репродукције што је и по речима самог Тита изазивало појаву национализма. Оваквом поставком ствари ишло се на пуну интеграцију република и покрајина кроз њихова већа овлашћења на рачун савезног центра а бирокуратско- централистичке и унитаристичке тенденције биле су проглашене као главни „кочничар“ промена и као такве постале су апсолутно непожељне у Партији и држави.

Овакав став мало је уплашио српске комунисте који су се већ на следећем конгресу СК Србије у мају 1965 . године zaloжили за доношење Резолуције која је јасно оградила СК Србије од великодржавног хегемонизма и национализма као и од бирокуратско-централистичких тенденција..СК Србије био је јасан у ставу да се сваки облик национализма мора спутавати и да се мора ићи ка економској, друштвеној и културној интеграцији са другим републикама и покрајинама уз толеранцију и поштовање њиховог права да самостално организују свој друштвено-економски и културни живот.. Ово је био по српским комунистима главни услов опстанка

⁶ Љ. Димић, нав.дело,стр.397

⁷ Исто, стр. 377-378

многонационалне југословенске државе. На крају Резолуције је јасно апострофиран захтев да сваки народ самостално и слободно располаже резултатима свог рада.⁸ Оваква реакција СК Србије била је у духу Осмог конгреса као и привредне реформе али и у страху да се Србији не импутира стара теза о великосрпском и великодржавном хегемонизму.

Привредна реформа у наредној години била је прожета атмосфером са Осмог конгреса чија је главна улога била да земљу припреми за спровођење привредне реформе. Привредном реформом требало је да буду регулисани односи између република и саме Федерације. На дневни ред дошло је питање прерасподеле капитала стационарног у савезним фондовима. Сам Тито се аложио да 75% капитала сконцентрисаног у фондовима Федерације препусти републикама.⁹ Око фондова Федерације почела је свађа република. Мање републике плашиле су се да ће помоћ за њихова неразвијена подручија бити укинута или битно смањена укидањем фондова. Развијене републике као што су Словенија и Хрватска биле су за пуну децентрализацију. Србију је са друге стране бринуло то што је по речима Петра Стамболиа у то време председника Савезне скупштине укидање фондова дошло баш онда када је након јадранске магистрале која је финансирана са 85% капитала из савезних фондова и била кључни објекат развоја Словеније и Хрватске, требало да се пређе на улагање у Ђердап из савезних фондова.¹⁰

Едвард Кардељ био је на истом становишту као и Тито и залагао се за пуну децентрализацију економских токова што су заговарале и Словенија и Хрватска. Он је имао у виду страх малих република да ће улагање у њихове потенцијале бити смањено укидањем фондова али га је највише бринула позиција Србије. И Кардељ је сматрао да Србија користи савезне фондове за притисак на федерацију и да као највећа федерална јединица представља истовремено и опасност због могуће појаве унитаристичких и централистичких овога пута великосрпских тенденција на њеном тлу. Зато је заједно са Титом ломео било какав отпор децентрализацији.

Привредна реформа показала се као неуспешна и у својој намени и у резултатима. Не само да није уредила везе и утврдила хармоничан однос Федерације и република него га је до те мере покварила да је изазвана свађа између самих република

⁸ Љ. Димић, нав. дело, стр. 381-382

⁹ Исто, стр. 382

¹⁰ Исто, стр. 383

око фондова и инвестиција а на савезном нивоу због те свађе било је блокирано било какво доношење одлука. Што се привреде тиче изазвана је појава незапослености(око 300000 људи тражи посао) а 400000 младих одлази из земље Стагнира индустријска производња која је смањена чак 3 пута. Све ово узроковало је и опадање стопе привредног раста.¹¹

Следећи битан моменат у животу државе била је смена Александра Ранковића шефа Управе државне безбедности. Служба је окривљена за прислушкивање највиших државних и партијских функционера, као и да је изашла из оквира државне и партијске контроле поставши држава у држави. Окривљена је за репресивне, насилне методе свог рада. Иза ових званичних оптужби крио се сукоб унутар врха саме Партије који је био идејно-политички. Ранковић и његови истومیшљеници нису били националисти већ су се залагали за јединствену југословенску државу којом се влада из самог центра а где је служба била виђена само као коехзивни фактор и један гарант више очувања интегритета државе.Разрачунавањем са кадровима Службе било је смењено око 50% српских кадрова а Тито је посебно пазио да ситуација не добије атрибут обрачуна са Србијом и српским руководством.¹² На наводно прислушкивање највиших руководилаца основана је комисија за испитивање рада Службе. Самом Брионском пленуму претходило је неколико седница Извршног комитета ЦК СКЈ на којима је уобличен и прихваћен коначни извештај комисије који је прочитан на Брионском пленуму.¹³

Парадоксално је да су готово сви српски комунисти у врху Партије осудили рад Службе и окренули леђа Ранковићу. На саму препоруку Тита да је време да се прекине са гледањем кроз прсте Служби и да се на девијације у њој ћути још од 1962. године и у самом СКЈ, српски руководиоци у СКЈ утркивали су се са оптужбама на рачун Службе. Јован Веселинов сматрао је да је Ранковић деловао на националној основи. Петар Стамболић сматрао је да је Служба формирала државу у држави и позивао на политичку одговорност уплетених кадрова. Душан Петровић Шане је испале националиста у Србији повезао са Ранковићем. Слободан Вукмановић Темпо сматрао је да се она спремила да преузме власт после Титове смрти. Мијалко Тодоровић је предлагао брз обрачун са Удбом да би се спречили даљи нереди као и да је она главна

¹¹ Љ.Димићм нав.дело,стр.384

¹² Исто,стр.386

¹³ Исто,385

препрека било каквих промена и било каквог развитка у земљи.¹⁴ Овакво „принципијелно држање“ српских кадрова Тито је похвалио и нагласио преесек са свим националистичким тенденцијама а на ЦК СК Србије пребацио сву одговорност за евентуалне националистичке испаде у Србији и за њихово спречавање.¹⁵

Ранковић је на пленуму покушао да објасни да су он и његови сарадници још увек на курсу политике СКЈ да нису фракционаши и своју кривицу видео само у евентуалном недостатку будности и личних капацитета на положајима које је обављао. На оптужбе за методе свог рада одговарао је да су оне биле у складу са карактером и наменом саме Службе, а њено постојање повезао и са потребама саме револуције. Слагао се са оценом да Служба не сме да буде фактор изван друштвене и партијске контроле и био за то да се бирократско-централистички елементи доведу у склад са демократским начелима саме Партије и државе.

Посматрано у каснијој перспективи српски кадрови који су се zaloжили за обрачун са Службом и тиме секли грану на којој је седео Ранковић секли су грану на којој је у Федерацији седела Србија. Овим чином заокружено је окретање Федерације ка децентрализацији а било какав озбиљнији отпор из Србије је био у старту сломљен.

Веома брзо ће се то видети у тражењу војвођанског и косовског руководства код Тита и Кардеља да њихова судбина буде везана за одлуке из Федерације а да се прескочи република. Албанци на Косову и Метохији су у остварење својих циљева укључили демонстрације у новембру 1968. године.(напомена) Амандманима из 1967-1968 и 1971 овлашћења покрајина су ојачала до те мере да Србија није могла без њихове сагласности донети нити једну одлуку.

Оптерећена хипотекама великодржавног хегемонизма и великосрпског национализма уз ојачана овлашћења својих покрајина Србија се нашла у веома сложенем положају у Федерацији. Она није могла више битније утицати на децентрализацију република а поготово на дешавања у другим републикама будући да јој је за било какво ангажовање био потребан пристанак покрајина Тако највећа федерална јединица Србија бива сведена на минорни утицај у Федерацији.

¹⁴ Љ. Димић, нав, дело. стр.386

¹⁵ Исто, стр.390

Дешавања на Брионском пленуму изнедрила су у следећим годинама ново политичко руководство у Србији на челу са Марком Никезићем и Латинком Перовић. Ново руководство било је свесно позиције Србије и било спремно на компромис са покрајинама. Србија је повела политику пуне демократизације и затварања у себе без било какве жеље за мешањем у односе других република. Реакција овог руководства изостала је чак и на све чешће националистичке прозивке Срба у Хрватској и њиховом све горем положају. Руководство Србије не меша се чак ни на реакције у Хрватској везане за маспок . Ипак, реакције људи у Србији и саме штампе биле су дијаметрално супротне на дешавања у Хрватској¹⁶

Само једна серија чланака у листу Борба од 17 до 21 новембра 1969 доктора Милоша Жанка покренула је лавину догађаја и реакција у Србији али пре свега у Хрватској.

¹⁶ Л Перовић, нав. дело, стр. 125

10. седница ЦК СК Хрватске и Случај Жанко

Десета седница ЦК СКХ била је сазвана поводом коментара доктора Милоша Жанка у том моменту потпредседника Савезне скупштине. Чланци у Борби под називом „У тој националистичкој лудости има система“, ¹⁷ односили су се на бујање национализма у Хрватској.

Жанко је упозорио да су националистичке тенденције у Хрватској у порасту и да није довољно да се руководство у Хрватској само декларативно залаже за борбу против национализма већ да се у мора прећи са речи на дела.

Имајући све ово на уму треба знати да је Жанко у центар збивања дошао и мало раније. Ради се о његовом противљењу против „Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика“ из 17. марта 1967. године, која је у суштини оспоравала договор из децембра 1954. године у Новом Саду. Договор у Новом Саду потврђивао је српско-хрватски језик и наглашавао у десет тачака пуну равноправност ћирилице и латинице као и да том језику припадају два наречија ијекавски и екавски. Наглашена је обавеза да се у називу језика морају истакнути оба његова саставна дела.

У Борби су још пре 17. Марта оштро критиковане друге декларације у којима је заиста дефинисан значај културе без прекривених националистичких тенденција и без скривених намера. Те декларације су по мишљењу овог јавног гласила само текстови пуни слаткоречивих и теоријских закључака без могућности практичне примене. Занимљиво је да је још на осмом конгресу Савеза комуниста Југославије донета одлука да се већа пажња посвети културном уздизању народа, тражећи да се пресудни политички чиниоци ангажују око тога. Јавност је схватила да је за јачање самоуправних односа потребан и већи културни ниво радних људи. ¹⁸ Константно се осећао тај недостатак бриге за културу, а хрватски комунисти су то покушали да искористе како би под геслом борбе за већа самоуправна и културна права изврши сецесија посебне хрватске државе из оквира јединствене федерације.

Поменута декларација и хрватском књижевном језику је донета на затвореној седници пленума Друштва књижевника Хрватске и потписана је од још 17 хрватских књижевних,

¹⁷ Л.Перовић, нав.дело,стр.117

⁷ В. Краљевић, „Између декларације и праксе“, Борба, 10. март 1967. страна 2.

научних, и културних установа и објављена је у целости у Загребачком телеграму.¹⁹ Ова декларација је у јавности одјекнула као бомба и јавно мњење је наивно било изненађено чињеницом да се у „земљи братства и јединства“ отворено испољавају хрватске националистичке тенденције.

У декларацији су тражили право да се језик којим говоре назово само хрватским језиком. Захтевали су да се осигура примена хрватског књижевног језика у школству, новинарству, јавном и политичком животу, на радију и телевизији.

Ти захтеви су се једино могли остварити изменом Устава што је хрватско руководство и тражило. Потписници поменуте декларације су крајње излузорно сматрали да је хрватски књижевни језик потиснут од стране државног језика, а што је још нелогичније сматрали су да је неправедно то што је српски језик био државни, иако су та два језика готово идентична иако је званичан назив државног језика српско-хрватски или хрватско-српски.

У суштини сматрали су да им се српски књижевни језик намеће и да потискује хрватски књижевни језик. Занемаривали су чињеницу да су се српско-хрватским језиком служили Срби, Хрвати, и Црногорци и да је овакав назив језика плод договора српских, црногорских, и хрватских лингвиста, у којем су чак суделовали и поједини потписници поменуте декларације.²⁰ У штампи су истицали да је код појединих ситуације српскохрватски језик једноставно најлакши за примену и да је практично немогуће све језике и дијалекте користити у јавном животу. Може се закључити да су овакви испади озбиљно нарушавали јединство народа у Југославији.

Поводом ове декларације загребачки Вјесник је објавио текст пун хвлаоспева о значају историјског тренутка. Сматрали су да је историјски тренутак најпогоднији, и да је време да се превазиђу неспоразуми и њихова замишљена равноправност.²¹ Закључено је на основу чињеница да је припрема ове декларације дуго скривана од очију јавности што им се посебно замерало

¹⁹ Звонко Радош, „Јуриш на отворена врата“, Борба, 19. март 1967. насловна страна.

²⁰ Звонко Радош, „Јуриш на отворена врата“, Борба, 19. март 1967. страна 4.

²¹ Уводник данашњег Вјесника: Политика а не лингвистика“, Борба, 19. март 1967. страна 4.

Вјесник је поред комплетног текста декларације објавио и закључак поводом новосадског договора из 1954. године у којем се каже да се једино тада отворено говорило о проблемима око језика. Сматрали су да је сада ситуација еволуирала и да могу тражити више. Наставило се са занемаривањем чињеница да су сва службена акта Савезне скупштине имала и своју „хрватску варијанту“ написану на ијекавици и да је Устав потврђивао равноправност свих језика.²²

Заборављало се и на положај српског народа на простору Хрватске јединице. „Хрватски комунисти“ су захтевали у оквиру савезне државе оно што они сами нису били спремни да дају српском и осталим народима на просторима где се протезала њихова ингеренција. Може се поводом ове декларације закључити да је садржај једне такве декларације био противан Уставу, и да је држава имала обавезу да реагује што није урадила

Декларацију је подржао Мирослав Крлежа као најцењенији писац Хрватске и члана ЦК СК Хрватске што је посебно одјекнуло као што су одјекнули и Жанкови напади на Декларацију и њене подржаваоце у изнетој оцени из поменутих чланака.

Оваква оцена Милоша Жанка није могла проћи без реакције хрватског руководства. Тако је у јануару 1970. године дошло до сазивања по много чему чувене десете седнице ЦК СК Хрватске. Конкретно 15. 16. и 17. јануара одржавала се та чувена седница ЦК СК Хрватске. У уводном излагању говорила је Јелица Радојчевић, а о актуелним политичким питањима говорила је Савка Дабчевић Кучар, која је и председавала седницом. У уводном излагању је истакнуто да су комунисти обавезни да спроводе политику партије у свим срединама и у свим центрима одлучивања.²³ Тражили су даље брже и ефикасније реформисање Савеза комуниста.²⁴ Јелица Радојчевић је закључила да је неопходна реформа Савеза комуниста по територијалном принципу.²⁵ Оваква изјава се може протумачити као благи али прикривени сепаратизам. Тражено је да се комунисти организују према месту деловања што је водило мењању комплетне структуре саме партије. Јелица Радојчевић је тражила да се

²² „Вјесник: Политика а не лингвистика“, Политика, 19. март 1967. страна 9.

²³ „Седница централног комитета Савеза комуниста Хрватске“, Борба, 16. јануар 1970. насловна страна.

²⁴ „Десета седница централног комитета Савеза комуниста Хрватске“, Борба, 16. јануар 1970. страна 5.

²⁵ „Реч Јелице Радојчевић“, Борба, 16. јануар 1970. страна 5.

омогући организација СК у мањим колективима као што су мање привредне и комуналне организације, односно као што су школе и станице јавне безбедности.²⁶

Пред изборе који предстоје у општинским организацијама Јелица Радојчевић је истакла да треба бирати оне комунисте који су имали резултате и који су показивали вољу за даљи реформски и самоуправни развој. На крају је истакла да су комунисти дужни да у свим областима друштвеног деловања спроводе партијску политику, иако се може закључити да је цело њено излагање било уперено против партијске политике.²⁷

Даље су пропагирани убрзанију реформу Савеза комуниста. Поједини функционери ЦК СК Хрватске су били веома осетљиви на критике других, па су говорили да су критике упућене њима резултат недовољне информисаности.²⁸ Први пут се овде десило да ток једне седнице буде праћен и телевизијски пренет у целисти, што довољно говори о значају и пажњи коју је седница привукла.

На самој седници Савка Дабчевић-Кучар тадашњи председник ЦК СК Хрватске имала је реферат. У самом реферату нападне су унитаристичко-бирокуратске и националистичке позиције које спречавају даље промене и као плод њихове одбране оцењено је да долази до појаве национализма. Истакла је да се ЦК СК Хрватске увек борио против таквих појава.²⁹ Константно је обрала тврдње др Милоша Жанка да је национализам у Хрватској у порасту. Реферат је анализирао и хрватски шовинизам и национализам. Речено је да је он агресивно у порасту али је теза Жанка да СК Хрватске нема јасан став у националном питању одбачен као обична инсинуација.³⁰

У даљој дискусији су се појавили Владимир Бакарић и Мико Трипало који су оркестрирано осуђивали и нападали тврдње др Милоша Жанка. Жестоко су критиковали унитаризам.³¹ Жанка су оптуживали да су његови чланци злонамерни и да су уперени директно против ЦК СК Хрватске.

²⁶ „Организовање комуниста према месту деловања“, Борба, 16. јануар 1970. страна 5.

²⁷ „Кога бирати у руководство СК“, Борба 16. јануар, 1970. страна 5.

²⁸ „Недовољна информисаност погодује критизерству“, Борба 16. јануар 1970. страна 5

²⁹ Иво Дружанић и Антун Зибар, „Изалагање др Савке Дабчевић Кучар“, Борба, 16. јануар 1970. страна 5.

³⁰ Л. Перовић, нав. дело, стр. 118

³¹ „Седница ЦК СК Хрватске“, Борба 17. јануар 1970. насловна страна.

Мико Трипало је истицао да је унитаризам подједанако велики непријатељ као национализам.³²

Владимир Бакарић је истакао да се јачањем самоуправног друштва маневарски простор националистичких снага сужава.

Треба истакнути да као главне пароле Хрватског национализма реферат уочава опљачканост Хрватске, капитал и већина инвестиција су концентрисане ван Хрватске, неразвијени делови Југославије су терет за Хрватску, биолошко пропадање Хрватске због одласка све већег броја људи на рад у иностранство.³³ Као одговор националистима Хрватске реферат је супротставио чињеницу да је у периоду од 1948 године до 1969 Хрватска имала стопу раста од 7% што је изнад југословенског просека, што је у Федерацији могла да прати једино Словенија. Доходак по становнику био је процењен за 1969. за 25% изнад југословенског просека. Доходак по запосленом био је 7% раста такође је био већи од југословенског просека као и индустријски раст од 13%. Приходи од иностраног туризма ишли су са $\frac{3}{4}$ у Хрватску.³⁴ Реферат се заложио за политику чистих рачуна, за политику децентрализације за смањену улогу Федерације у инвестиционој политици. Реферат је оптужбе о растућим усташким тенденцијама и везама са усташком емиграцијом оштро осудио а евентуалне везе са усташком емиграцијом одбацио као обичне инсинуације.

Што се самог Жанка тиче реферат му је замерео највише то што је као високи функционер у СКЈ могао да директно без присуства јавности упути своју критику челницима у Хрватској а не преко новина. Овакво деловање оцењено је као штетно по атмосферу у самој Хрватској и у Југославији нарочито када се ради о српском народу.

Оцењено је да су српском народу још жива сећања из прошлости и да се овако јавно изнеешене тврдње логично одражавају на међусобно поверење између Срба и Хрвата.

У осуди жанка ЦК СК Хрватске показао је ироко јединство. Издвајала се само Катица Пинтар. Како се у Борби наводи нема основа за оштру осуду Жанка и да су многе ствари у његовим чланцима за њу симпатичне јер наилазе на осуду и комуниста и националиста истовремено.

³² „Мико Трипало: Само кроз развијање социјалистичке револуције могу се развијати међунационални односи“, Борба 17. јануар 1970. страна 5.

³³ Л.Перовић, стр.118

³⁴ Исто, стр.119

На седници су говорили још Мико Трипало и Владимир Бакарић. Обојица су се налази на одбрани социјализма од унитаристичко-националистичких полазита којима је Жанково излагање било веома блиско по њиховом закључку. У основи реферат је добио подршку ова два члана ЦК као и подршку велике већине осталих.

Десета седница ЦК СК Хрватске никада није била доведена у питање од стране Хрватских кадрова. Савка Дабчевић- Кучар, Мико Трипало, Драгутин Хармија Иван Шибл говорили су на седници а касније након обрачуна у децембру 1971. године били су оптужени за контрареволуцију, за могуће изазивање грађанског рата.

Било је ту и имена која су се одржавала као што је Владимир Бакарић, Јаков Блажевић Милан Мишковић Мирко Божић Килка Планинц. Заједничко свима њима била је подршка самом реферату.

Реакције српског руководства на дешавања на десетој седници ЦК СК Хрватске веома уздржане. Руководство је тежило да спречи у Србији било какво формирање групације супротстављене Хрватима.

Изашло се са тезом да је Србији потребно да буде окренута себи да нема потребе да се Србија поистовећује са целокупном југословенском државом. Руководство је било за широко разумевање хрватских захтева. Заговарана је демократизација и борба против етатизма и унитаризма.

Доктор Мило Жанко је у тренутку о коме говоримо већ прошао већи део хијерархије функција у Партији и држави. Он се у Партији налазио од најранијих дана револуционарне борбе.

Рођен је у Сплиту 1915. године. Тамо је завршио класичну гимназију, студирао је правне науке у Загребу где је стекао докторат. За време студија се јо укључио у револуционарни омладински покрет. Већ 1934. године постаје члан СКОЈ-а и од 1941. године члан КПЈ. Био је један од већника АВНОЈ—а³⁵

Од 1946. до 1950. године секретар је владе НР Хрватске, а 1946. био је у делегацији Југославије на Мировној конференцији у Паризу. Од 1950. до 1956. био је

³⁵ Ђуро Билбија Јован Кесар, , Ненад. Стефановић, *Генеза Маспока у Хрватској*, Београд 1990, стр.24

министар за просвету и културу у влади НР Хрватске, 1957. године председник савета за просвету а 1963 потпредседник Сабора НР Хрватске..³⁶

Као члан Сабора НР Хрватске и Савезне народне скупштине био је председник комисије Саветне народне скупштине за реформу школства. Носилац је Партизанске споменице, Ордена братства и јединства првог реда, Ордена за храброст, Ордена народног ослобођења, Ордена Републике са златним венцем.³⁷

Био је члан ЦК СК Хрватске члан главног одбора ССРН Хрватске и Главног одбора ССРН Југославије. Последња функција била му је потпредседник Савезне Скупштине и члан сталног дела Конференције СКЈ. Са ових функција смењен је и пензионисан са 56 година под притиском ЦК СК Хрватске.³⁸

Биографска достигнућа доктора Милоша Жанка наведена су овде како би се схватила озбиљност оптужби против њега. Треба имати разумевања о озбиљности те кампање јер ако је једна тако значајна и одговорна личност са толиким бројем одликовања заслуга и функција била изложена тако опсежној јавној критици и на крају смењена са свих функција, онда је јасна озбиљност и осетљивост теме о којој се говори.

Јавност се у Хрватској бавила Жанком готово целу прву половину 1970. године. Из једног писма Титу које је упутио Жанко лично може се видети да је био јако узнемирен и лично Титу покушавао је да својим писмима из фебруара и априла објасни своје побуде ставове и размишања.

Жанко је навео изјаву Мика Трипала листу Комунист из фебруара те године где га овај оптужује да је политичка платформа Жанка веома блиска “информбировској” Овакве наводе Жанко у писму најоштрије одбацује

. Он сматра да је све то у складу са ставовима који круже у политичким круговима Хрватске да је његова изјава антисамоуправна, унитаристичка, уперена против интереса изградње демократске федеративне социјалистичке Југославије, и чак покушај разбијања братства и јединства.³⁹

³⁶ Ђ. Билбија, Ј. Кесар, Н. Стефановић, нав. дело, стр. 24

³⁷ Исто, стр. 25

³⁸ Исто, стр. 25

³⁹ Исто, стр. 566

Даље у писму из априка те године Жанко сећа Тита на своје писмо упућено њему од јануара те године где између осталог наводи да овакво нападање на његову личност и деловање може довести до охрабрења националистичке снаге у земљи и емиграцији, што се по убеђењу Жанка заиста и догодило.⁴⁰

Ако се зна да је Тито на десетој седници телефонски био обавештаван од Савке Дабчевић- Кучар и да је лично захтевао од ње да се поред осуде Жанка осуде и све оне снаге које стоје иза њега, сем обавештења о тренутној ситуацији није сигурно какав је значај Тито придавао Жанковим писмима.

⁴⁰ Исто стр. 567

Од Десете седнице до обрачуна у Карађорђеву

Након десете седнице одржана је седница Извршног бироа Председништва СКЈ на Брионима од 16. до 18. марта 1970 године. Говорили су Цвијетин Мијатовић и и Едвард Кардељ који су били критички настројени према дешавањима на седници иако је, Тито изрекао помирљив став.

Десета седница оцењена је као јасно дистанцирање од унитаристичко-бюрократских тенденција. Ипак друге републике нису гледале благонаклоно на говоре пре свега о анализи финансијског удела Хрватске у фондовима Федерације.

У Хрватским политичким круговима се изостанак реакције схватио као завера ћутања. Међутим по среди је било нешто друго. Почела је расправа о евентуалном даљем обликовању Устава што се и десило са најавом новом нове групе амандмана у априлу 1970. године који су најављени од стране председништва СКЈ. Они ће бити прихваћени у Савезној скупштини тек у јуну 1971. године.

Ијдеја о формирању председништва као колективног шефа државе након Тита потекла је лично од Тита. Када се у његовој глави почело о томе размишљати велико је питање. Треба узети у разматрање тврдњу да су Жанкова писма која су овде разматрана потакнула Тита на доношење такве одлуке у циљу спречавања национализма. Тито је то обелоданио пред партијским активом у Загребу у септембру 1970. године. Амандманима и уставом из 1974. године Председништво као колективни орган добило је пун правни легитимитет.

Када се ради о буђењу хрватског национализма велику улогу имала је Матица хрватска. То се нарочито види јер се она у току 1970. године прокламује као заштитник економских и политичких питања Хрватске у Југославији Она систематски ради на буђењу хрватске свести код својих припадника а њено чланство је у константном порасту до краја 1971. године када има око 50000 чланова.

Матица ради и на организацији студентског покрета који се све више радикализује. На Универзитету у Загребу уведена је установа студента проректора а први на том месту био је Звонимир Чичак који је био хрватски националиста.

Радикализовани покрет студената све је чешћи у захтевима за повећање равноправности и веће хрватске аутономије. У мају 1971. године студенти захтевају од

уставне комисије да се девизе дају онима који их највише праве, да $\frac{1}{4}$ војника војску служи по својим републикама у оквиру ЈНА. У јулу 1971 године ЦК СК Хрватске коначно одлучује на Четвртој конференцији, да крене у борбу против национализма.

Приметна су колебања код Јосипа Броза Тита када се ради о стању у Хрватској у току 1971. године. Он добија обавештења о узнемирености Срба у Хрватској који по селима организују страже у страху од напада Хрвата. То је Тито обелоданио на седници ИК ЦК СК Хрватске. Међутим већ у октобру је све то демантовао у Плитвицама.

Раније у априлу исте године на припремама за 17. седницу проширеног састава Председништва Тито је претио присутнима између осталих Бакарићу, Трипалу и Кардељу војском, смиривањем ситуације и хапшењем истакнутих националиста по републикама.

На састанку са ИК ЦК СК Хрватске . јула 1971. Присутна су два извештаја Титу две супротне струје. Једна под Милком Планинцићем а друга под Савком Дабчевићем Кучар и Миком Трипалом. где је Кучар упозорила не само на бирократско унитаристичке тенденције већ и на национализам. Тито је ту показао незадовољство усташким шовинизмом и дивљаштвом и поново претио војском. Међутим већ у септембру он је у Загребу изјавио да је изненађен да у Хрватској не цвета шовинизам.

Сумња у руководство Хрватске вероватно је код Тита била убачена након „шпијунске афере“ која је такла сумње да део руководства Хрватске има везу са усташком емиграцијом и СССР-ом.

Тито је захтевао подробне извештаје обавештајне службе а у центру афере били су Бранко Јелић и Антон Колендић повереник војне службе у Немачкој који је оптужио руководство Хрватске да се међу запосленима ДСИП-у шушка о њиховим везама са усташком политичком емиграцијом.

Мика Трипало објаснио је да је цела афера намештена од стране Бранка Јелића емигрант јер је он знао да су агенти удбе око њега па је намерно пуштао податке које би компромитовале руководство Хрватске у земљи и убацио црв сумње Партији.⁴¹

⁴¹ М. Трипало, *Хрватско Прољеће*, 1990. Загреб, стр 173-174

Студентске демонстрације са којим руководство Хрватске није могло да изађе на крај биле су кап која је прелила чашу. Штрајк студената избија 22 новембра 1971 а подржало га је и Председништво Матице хрватске чији су чланови били људи као што су Шиме Дођан Фрањо Туђман Људевит Јонке. Студентске демонстрације је подржао и Мико Трипало који је том приликом изјавио да има пуно поверење у огромну масу студената и у њихову социјалистичку оријентацију. Изјављивао је да су студентске намере и мотиви добронамерни, али је ипак позивао студенте да се врате у својим клупама да се једно заједно могу борити за виталне интересе Хрватске радничке класе и њеног народа.⁴² Савка Дабчевић Кучар је студентске демонстрације окарактерисала као део једног прогресивног кретања у Хрватској. Студентске захтеве је исто окарактерисала као оправдане.⁴³ Главни захтев је био преиспитивање расподеле капитала из иностраних инвестиција што је тражило и руководство ЦК СКХ и тако себи купило карту до Карађорђева.

⁴² „Прослава дана републике: Свечаности у целој земљи“, Политика, 1. децембар 1971, страна 6.

⁴³ „Савка Дабчевић Кучар у разговору са новинарима РТВ Загреб“, Политика 1. децембар 1971, страна 7.

Обрачун у Карађорђеву

Разговори у Карађорђеву вођени су од 30. новембра до 1 децембра пре 21. Седнице ЦК СКЈ. На састанцима са Титом били су руководиоци из Хрватске без присутних представника из других република мада је на самој седници СКЈ говорено о стању у ЦК СКХ и у самој Хрватској.

Како су на седници ЦК остали већ осудили руководство Хрватске видело се да су сви имали назнаке и припремљене говоре око тога шта је кривица хрватског руководства.

Већ дан пре говорило се да је Тито спреман да војском заведе ред у Хрватској што се види из стенографских белешки Здравка Вуковића где описује разговор са Предрагом Ајтићем који је 1. децембра дежурао као члан Секретаријата ЦК.

Ајтић га је тог дана обавестио да му се Дража Марковић поверио о разговору са Титом, неколико дана пре седнице, где је Тито љутито анализирао стање у Хрватској говорећи да је то национализам, да је стање у Србији нешто боље али да није задовољавајуће јер се Србија са Марком Никезићем и Латинком Перовић окренула сувише интелигенцији а запоставила радничку класу.

Тито се питао куда све то води а када је реч о Хрватској спреман је био да употреби војску јер је боље да стање у Хрватској среди ЈНА него било која друга страна сила.⁴⁴

Из наредних догађаја може се закључити о поверљивости ових тврдњи. Градски комитет Загреб прво је подржао хрватско руководство а након тога се 5. децембра обратио Титу са захтевом о смени одговорних за растући национализам у Хрватској.

И заиста на седници Извршног бироа ЦК СКЈ Тито је затражио оставке Савке Дабчевић-Кучар, Пере Пиркера а Мико Трипало је сам поднео оставку. На 23. седници ЦК СКХ прихваћене су ове оставке уз неколико нижих функционера као што су Марка Копртле, тада члана ИК и Јанка Бобетка (будућег команданта хрватске војске у домовинском рату 1991-1995) тада члана ЦК. До следеће године укупно 400 функционера који су подржавали СКХ и његову дотадању политику поднело је оставке.

⁴⁴ Здравко Вуковић, *Од деформација СДБ до маспока и либерализма*, Београд 1989, стр.592.

Што се студентских демонстрација тиче оне нису престајале док су се ове седнице одржавале. Јаке полицијске снаге налазиле су се око седишта ЦК СКХ и по целом Загребу. У случају избијања већих нереда били су спремни за покрет бањалучки, вараждински и загребачки корпус. Поводом студентских демонстрација Мико Трипало је изјављивао да има пуно поверење у огромну масу

Стављено је по присмотру свих 50000 чланова Матице хрватске а такође спроведена истрага против Савке Дабчевић-Кучар.

Треба истаћи да су још 22. децембра 1971. године највљене крупне измене у Уставу СР Хрватске. На седници Председништва и Извршног већа Сабора Хрватске Чедо Грбић је истакао да је неопходно регулисање положаја Срба и других народности у Хрватској, што је жестоко нападано од стране националистичких снага.⁴⁵

Економисти У Извршном комитету ЦК СКХ су закључили да нема разлога за резигнацију, и стварали су повољну атмосферу као да је све у најбољем реду и да никаквих проблема нема.⁴⁶

Посебно је интересантно да се Синкат Хрватске осудио сецесионистичке појаве у Хрватској и те појаве је означио као мера контрареволуције која имала разрађени план за освајање позиција у друштвеном и привредном животу.⁴⁷

⁴⁵ Д. Б. „Нови Устав СР Хрватске до краја јануара“, Политика, 23. децембар 1971, страна 7.

⁴⁶ М.М. „Економисти у Извршном комитету ЦК СКХ: Нема разлога за резигнацију“, Политика, 25. децембар 1971, страна 4.

⁴⁷ Јово Шотра, „Расправа у већу савеза Синдиката Хрватске: Ван утицаја националиста и шовиниста“, Политика 25. децембар 1971. страна 4.

Закључак

Падом Александра Ранковића у држави почињу све више да јачају сепаратистичке тенденције. После победе над унитаризмом све су приметнији захтеви за поштовање националне посебности. Служба која је била деформисана након пада Ранковића у форми у којој је до тада постојала била је на неки начин интегративни фактор јер је у извесној мери контролисала бујање национализма.

Захтеви приказани кроз борбу за уставне амандмане кроз јачање овлађења самих покрајина и република нису ништа друго него наставак притиска конфедералне струје у држави на централистичку.

На крилима тог притиска рађа се и маспок који осликава тежње за очувањем и сталним потврђивањем посебности. Такве тежње на дуже стазе и стално говорење о њима дугорочно неминовно воде у даље сукобе и дезинтеграцију многонационалне заједнице каква је била Југославија.

Сукоб око језика и примедбе присталица Матице хрватске о неједнакости језика нису основане. У том тренутку званични језик садржао је конститутивно име хрватског језика и био равноправан са српским. Званичан назив језика је био српско-хрватски или хрватско-српски усвојен заједничким договором српских, хрватских, и црногорских лингвиста у Новом Саду што аутоматски не ставља хрватски дијалект у подређеном положају.

Поред свих уверавања хрватског руководства да ствари држе под контролом показало се да су то само пасивна обећања. Хрватско руководство које се толико позивало на демократичност није било спремно да прихвати критику на сопствени рачун. У том моменту посегло је за коминтерновским методама са својим кадровима. Овакав приступ само је додатно ојачао националистичке тенденције у Хрватској.

Десета седница ЦК СК Хрватске је на делу показала методе хрватског руководства. Хрватско руководство је људе који стајали на бранику интегралног југословенства проглашавао за унитаристичко-централистичке елементе који се противе децентрализацији и даљој реформи земље. Када је била потребна реакција на растуће иступе националиста у Хрватској она је изостала у пракси и била само декларативна.

Промене које је сам Тито у својим наступима показивао шетајући час од претњи војском па до говора где закључује да је хрватско руководство јединствено и сложено и да нема компромиса у борби са национализмом одраз су његове процене стања у Хрватској. Тито није био до краја сигуран какве су позиције хрватског руководства када се ради о хрватском национализму па је зато чекао прави тренутак за деловање. Оног момента када су студенти изашли на улице и дали подршку хрватском руководству тада више није било дилеме

Ако се погледа касније деловање појединих фактора ове кризе који су се политичком животу вратили након двадесетогодишњег ћутања у тренутку када се бивша држава почињала распадати такође се може извући историјска паралела оправданости или неоправданости дешавања с почетка седамдесетих година. У том периоду многе вође маспока стајале су на позицијама које су блиске хрватским екстремним националистима.

Либералне тенденције и у Србији и у Хрватској биле су на првим слободним изборима почетком деведесетих потиснуте минималним политичким резултатима али су биле учесник у кампањи која је као се показује значајно допринела разбијању бивше државе. Поједини политички кадрови су и поред минималне заступљености још увек политички активни кроз програме појединих странака тако да се њихов рад може оцењивати и на такав начин.

Списак извора и Литературе

Извори:

Штампа

Писање дневних Листова „Борба“ и "Политика“ од краја шездесетих до обрачуна са маспоком

Објављени извори

Ђ. Билбија Ј. Кесар, , Н. Стефановић, *Генеза Маспока у Хрватској*, Београд 1990;

З. Вуковић, *Од деформација СДБ до маспока и либерализма*, Београд 1989.

Л. Перовић, *Затварање круга-исход расцепа 1971-1972*, Сарајево, 1991.

М. Трипало, *Хрватско Прољеће*, Загреб 1990.

Литература:

Љ. Димић, *Историја српске државности, Србија у Југославији*, Нови Сад 2001.